

ЭНЭСИЭЛИ

Нам улууһун хаһыата — 1935 сыл алтынны 5 күнүгэр төрүттэммитэ

Тыл — омок баар-суох сыаннаһа уонна быстыспат бэлиэтэ. Хас биридии норуот бэйэтин ураты майгынаах культууратын, үгэстэрин, тылын харыстыыр сувереннай быраалтаах.

Саха Республикатын Тыл туһунан Сокуонуттан

УЛУУС ДЬААЛТАТЫГАР ҮЛЭ РЕЖИМИН ТУҢУНАН

«Үлэ сайынгы режимигэр көнүү туһунан» 16.07.97 с. 607 №-дээх дьаһал дьаһытын болдоҕо бүһүтүнэн сибээстэн дьаһайабын.

1. Бары олохтоох дьаһалтала уонна кириллэргэ бас бэринэр подразделение-лар, ону тэнгэ Нам селотун бары бюджетнай тэрилтэлэрэ 1997 сыл атырдых

ҮӨРЭБИРИИ СЫЛА

II саха-российскай научнай экспедиция сорох түмүктэрэ

Быйыл саас икки нэдиэлэтэн ордук хотугу эргимтэ Халыма үс улуустарын Үөһээ, Орто, Аллараа Халыма үөрэтэр-интэр тэрилтэлэригэр, төрөппүттэргэ «Үөрэхтээһининэн төрүт омуктар үйэлэргэ мунньумут культуураларын күөмчүлүүр уонна салгы сайыннарар» ис хоһоонноох II Саха — Российскай научнай экспедиция уон алта киһи кыттылаах ытыгылына. Ол иһигэр икки психологическай наука доктордара Оконешникова А.П., Крупнов А.И., үс педагогическай наука кандидаттара Тимофеева Р. Е., Васильева С. П., Никитина Р. С., Үөрэх министрин икки солбуйааччылары Соловьев П. Н., Сивцева Н. С., олохтоох омуктар национальной оскуолаларын кыһалбаларын чинчийэр аан дойдутаабы Киин кылаабынай специалистара Мамаева Р. С., Рехлясова Л. П., национальной оскуолаларын чинчийэр Институт үлэһиттэрэ Михайлова С. Е., учууталлар идэлэрин үрдэтэр институт үлэһиттэрэ Коржакина Н. А., Иванов М. Р., Оконешникова А. С., Семенова А. Е., Афанасьев Б. Б. уонна сонуну тарҕатар Саха национальной компаниятын редактора Кириллина В. И. кытыннылар.

Экспедиция научнай-чинчийэр үлэтин сэттэ атынан салааларга хайытан хотугу эргимтэбэ олоор, үлэһит дьонго, үөрэнэр оҕолорго туһаайан ытта. Ол курдук экспедиция кыттылаахтара этнопедагогика, этнопсихология, кадрды бэлэмнээһин боппууостарыгар, араас тииптээх, хайысхалаах үөрэтэр-интэр тэрилтэлэр үлэлэрин кыһалбаларыгар, төрөбүт норуоттук культууратын сайдыытын таһымыгар, оҕолору быраапка уөрэтэти туругар, абыайах ахсааннаах норуоттар көһө сылдар оскуолаларын кыһалбаларыгар, оскуолаларга компьютернай үөрэхтээһин, олохтоох омуктар оҕолоруттан ычат лидердэрин интэр-үөрэтэн таһаарар курдук бочумунаах, кэскиллээх боппууостары чинчийинэн биир да үөрэх үөрэтэр-интэр тэрилтэтин хаалларбакка наука ньымаларын көмөлөрүнэн баай матырыйаал хомулдулар.

Быларын ытылыбыт I Саха — Российскай экспеди-

ийын 25 күнүттэн үлэ үгэс буолбут режимигэр көһөлөрүгэр.

2. Дьаһал туолуутун хонтуруоллааһыны дьыалалары дьаһайааччы э.т. Кобяков А. Г. сүктэрэргэ.

Е. Е. ИВАНОВ,
Улуус баһылыгы I солб.

ҮӨРЭБИРИИ СЫЛА

II саха-российскай научнай экспедиция сорох түмүктэрэ

Улуустар оскуолаларга бэйэ-бэйэлэригэр олоус ыраах сирдэринэн тайаан сыталлар дистаннтнай үөрэтин ньымаларын таһымы уонна туһаныны модьуйаллар.

Ханна да буоларыны бу улуустарга үп-харчы тийбэт. Олохтоох оскуола салаааччылары, учууталлары үп-харчы суоҕар олоус сүгэм-мэккэ күүстэрэ-кыахтара тийэринэн ремонт үлэтин, кыра тутуулары ытта олоороллоро киһини үөрдөр.

Үөрэтэр-интэр биир саамай кытаанах кыһалбаларга кадр тийбэт. Сорох оскуолалартан, холобур, бу үөрэх сылын бүтэрээт 5-6 специалист бойдуларыгар — киин улуустарга кэлэргэ дуулаһаллар эбит. Киһилэр ким солбуя тийэрэ ыраахан боппууос. Онтон олохтоох нэһилиэнньэттэн оҕолор үрдүк, анал орто үөрэххэ киирэллэрэ биир эмиэ кыһалба. Оҕолор айанныыр уонна да атын ороскуоттары төрөппүттэр үгүстэрэ кыайан уйумматтар. Ошон үөрэххэ киирэр экзаменнары Хотугу Улук улуустарыгар тийэр ытыгы саамай сөптөөх дьаһал.

Экспедиция кыттылаахтара бары туруоруммут научнай сыалларытын ситинэн эргиллэн кэлээт, сүрүн-сүрүн түмүктэрбит туһунан Үөрэх министровотуугар иһитинэрин оҕордуубит. Республика Президентэ М. Е. Николаев биллэрбит үөрэх сылыгар аһаҕас экспедициябит түмүктөрэ хотугу эргимтэбэ баар интэр-үөрэтэр тэрилтэлэр инникин сайдыыларыгар суолта лаах олок буоларыгар эрэллээхпит.

Аһаҕас сыла ытылыбыт экспедиция түмүктэрин наука өттүнэн диригинник ырытан киингэ суруйан бэлэмнээн бөчөккэ киллэрипит. Бу да сырыга научнай экспедициябытыгар улахан отчуот бэлэмниин сылдабыт.

Билигин аны III, IV экспедицияларга санааң түмэ, соруктары туруора сылдабыт.

А.П. ОКОНЕШНИКОВА,
олохтоох омуктар национальной оскуолаларын кыһалбаларын үөрэтэр аан дойдутаабы Киин директора, психологическай наука доктора, профессор.

Улуустар оскуолаларга бэйэ-бэйэлэригэр олоус ыраах сирдэринэн тайаан сыталлар дистаннтнай үөрэтин ньымаларын таһымы уонна туһаныны модьуйаллар.

Ханна да буоларыны бу улуустарга үп-харчы тийбэт. Олохтоох оскуола салаааччылары, учууталлары үп-харчы суоҕар олоус сүгэм-мэккэ күүстэрэ-кыахтара тийэринэн ремонт үлэтин, кыра тутуулары ытта олоороллоро киһини үөрдөр.

Үөрэтэр-интэр биир саамай кытаанах кыһалбаларга кадр тийбэт. Сорох оскуолалартан, холобур, бу үөрэх сылын бүтэрээт 5-6 специалист бойдуларыгар — киин улуустарга кэлэргэ дуулаһаллар эбит. Киһилэр ким солбуя тийэрэ ыраахан боппууос. Онтон олохтоох нэһилиэнньэттэн оҕолор үрдүк, анал орто үөрэххэ киирэллэрэ биир эмиэ кыһалба. Оҕолор айанныыр уонна да атын ороскуоттары төрөппүттэр үгүстэрэ кыайан уйумматтар. Ошон үөрэххэ киирэр экзаменнары Хотугу Улук улуустарыгар тийэр ытыгы саамай сөптөөх дьаһал.

Экспедиция кыттылаахтара бары туруоруммут научнай сыалларытын ситинэн эргиллэн кэлээт, сүрүн-сүрүн түмүктэрбит туһунан Үөрэх министровотуугар иһитинэрин оҕордуубит. Республика Президентэ М. Е. Николаев биллэрбит үөрэх сылыгар аһаҕас экспедициябит түмүктөрэ хотугу эргимтэбэ баар интэр-үөрэтэр тэрилтэлэр инникин сайдыыларыгар суолта лаах олок буоларыгар эрэллээхпит.

Аһаҕас сыла ытылыбыт экспедиция түмүктэрин наука өттүнэн диригинник ырытан киингэ суруйан бэлэмнээн бөчөккэ киллэрипит. Бу да сырыга научнай экспедициябытыгар улахан отчуот бэлэмниин сылдабыт.

Билигин аны III, IV экспедицияларга санааң түмэ, соруктары туруора сылдабыт.

А.П. ОКОНЕШНИКОВА,
олохтоох омуктар национальной оскуолаларын кыһалбаларын үөрэтэр аан дойдутаабы Киин директора, психологическай наука доктора, профессор.

СЭРГЭХСИЙЭ ИСТИЭХ — СИА

ГОСУДАРСТВЕННАЯ НАБАРААДАЛАРЫ ТУТТАРЫ

ДЬОКУУСКАЯ. Атырдых ыйын 23 күнүгэр СР Президентэ Михаил Николаев республика Правительствотун дьэтиин Овальнай саалатыгар норуот хаһаайыстыбатын, наука уонна культура үлэһитэрин улахан бөлөбөр Российской Федерация уонна Саха Республикатын государственнай на́бараадаларын туттартаата.

Быстахтык ыллааха, РФ Президентэ Борис Ельцин Ыйаабынан «Дьокуускай» коллективной хаһаайыстыбатын сүөһү интэр ферматын биригэдийэр Анна Ильина «Бочуот орденнана», «Добордоһуу орденнана» — «Якуттицепром» ПХ оператора Валентин Гусев, Россия уонна Саха сирин народной артыыһа Валентин Антонов на́бараадаламмыттар. Ону тэнгэ Президент М. Николаев РФ бочуоттаах ааттарын бэллэлэрин: «РФ үтүөлээх архитектора» — Николай Румянцевка уонна Иннокентий Николаевка, «РФ үтүөлээх тутааччыта» — «БүлүүГЭСстрой» АК кылаабынай инженер Эгор Григорьевка, «РФ үрдүк оскуолатын үтүөлээх үлэһитэ» — филологическай наука доктора, СГУ профессора Николай Дьячковскайга, «РФ наукатын үтүөлээх деятелэ» — Хотугу сир прикладной экология институтун директора Дмитрий Савиновка уонна атыттарга туттартаата.

Наука уонна техника салааларыгар СР Государственай биримэйлэрэ Космофизика уонна астрономия институтун автордарын коллективыгар, историческай наука кандидаттар Сардаана Боякова, физико-математическай наукалар кандидаттары Владимир Егоровка уонна атыттарга туттарылынылар.

СР Музыкака үрдүк оскуола үөрэнээччилэрэ, «Барбары» национальной фонда «Саҕа ааттар» программа стипендиаттара на́бараадаламмыттары эбэрлээтилэр.

1997 сыл атырдых ыйын 2 күнүэбү РФ Правительствотун уураабынан, 1994 сыл муус устарыгар Россияга тэриллитбит аан дойду төрүт норуоттарын международнай 10 сылларын бэлэмнээһингэ уонна ытыгыга национальной тэрийэр комитет правительственай комиссия анал туугун ылла. Быйыл балаан ыйын са-баланыгыгар тэрийэр комитет РФ Правительствотыгар 2004 сылга диэри кэм-гэ дьаһаллар чуолкайданн кэлиим былаанныр уонна 1998 сылга тусла былааны, олору үбүлээһингэ источниктарын механизмыгар этилэрлээх киллэриэхтээх.

Аан дойду төрүт норуоттарын 10 сылларыгар национальной тэрийэр комитет РФ Правительствотын Председатели солбуйааччы Валерий Серов салайар. Комитет састаабыгар билиннээх государственнай уонна общественной деятеллэр, киһилэр истэригэр Саха Республикатыттан РФ Госдуматыгар депутат Зоя Корнилова, киирдилэр. Тэрийэр комитет председатели солбуйааччынан РФ национальнастар дьыалаларыгар уонна федеративнай сыһаннаһыларга министри солбуйааччы Саха Алексей Томосов биэрэгэтилиннэ.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ТЭРИЙЭР КОМИТЕТ АНАЛ ТУРУГА ҮРДЭТИЛИННЭ

1997 сыл атырдых ыйын 2 күнүэбү РФ Правительствотун уураабынан, 1994 сыл муус устарыгар Россияга тэриллитбит аан дойду төрүт норуоттарын международнай 10 сылларын бэлэмнээһингэ уонна ытыгыга национальной тэрийэр комитет правительственай комиссия анал туугун ылла. Быйыл балаан ыйын са-баланыгыгар тэрийэр комитет РФ Правительствотыгар 2004 сылга диэри кэм-гэ дьаһаллар чуолкайданн кэлиим былаанныр уонна 1998 сылга тусла былааны, олору үбүлээһингэ источниктарын механизмыгар этилэрлээх киллэриэхтээх.

Аан дойду төрүт норуоттарын 10 сылларыгар национальной тэрийэр комитет РФ Правительствотын Председатели солбуйааччы Валерий Серов салайар. Комитет састаабыгар билиннээх государственнай уонна общественной деятеллэр, киһилэр истэригэр Саха Республикатыттан РФ Госдуматыгар депутат Зоя Корнилова, киирдилэр. Тэрийэр комитет председатели солбуйааччынан РФ национальнастар дьыалаларыгар уонна федеративнай сыһаннаһыларга министри солбуйааччы Саха Алексей Томосов биэрэгэтилиннэ.

«БОРИСОВКА—2» ОЛОХСУИАЛЛАР

ДЬОКУУСКАЯ. «Борисовка—2» — билингитэ итинник усулуобунайдык ааттаммыт «омук» бөһүөлөгү атырдых ыйын 20 күнүгэр үһүс дьыбэ олохсуйуу саҕаланна. Оҕо барыта 16 олоорого бары өттүнэн табыгастаах дьыа хомулууо. Балаан ыйын иккис аһаҕастар дьыбэлэргэ бүтүннээхтик олохсуйуу былаанна-нар, дьыа Дьокуускай к. дьаһалтатын баһылыгы солбуйааччы э.т. Георгий Пашков иһитиннэрдэ. Эрдэттэн кэрискэбэ киирбит куорат ууга барыт уонна суулар кутталлаах дьыбэлэрин олохтоохторо манны санаа олохсуйааччыларынан буолуохтара.

РЕСПУБЛИКА БИЛИИ КҮНҮН КӨРСӨР

ДЬОКУУСКАЯ. Атырдых ыйын 27 күнүттэн, балаан ыйын 1 күнүн киллэрэн туран, СР Үөрэххэ министрвотун бочуоттаах үс бөдөҥ дьаһалы ытта. Атырдых ыйын 28 күнүгэр Оҕо саас дьыбарыаһыгар эбии үөрэхтээһин тэрилтэриин семинар-мунньактара аһыллар. Итиннэ СР Үөрэх министриевотун, республика бары улуустарыттан оҕо дьыбэлэри, эдэр натуралистар, эдэр техниктер станцияларын, о.д.а. үлэһиттэрэ кытталлар. Семинарга РФ Үөрэх министриевотун эбии үөрэхтээһингэ отделе-лыи начальнига Алексей Бруднюк иһитиннэриин оҕоруоҕа. Эбии үөрэхтээһин киһинэрин үлэтин, айар дьобур, дьыа кэр-гэнгэ уонна оҕолорго социальнай көмө үтүөлэрин оҕолору оскуола таһынаабы тэрилтэлэргэ тарды уонна киһилэри кытта үлэ үөрүүбүн атастаһыахтара, саҕа общественной холбоһуктар тэрил-линнэрин проблемаларын дьүүлээхтик тэ-рээ. Мунньак программатыгар «төгүрүк остуол», СР үөрэбин министр Евгений Михайлованы кытта көрсүһүү киирэр. Итиннэ тэнгэ мунньак кыттылаахтара ту-ттуга историко-этнографическай музейга уонна Ус-Алдан Дүпсүчүгэр космоавтика станциятыгар сылдьыахтара.

Атырдых ыйын 30 күнүгэр Оҕо саас дьыбарыаһыгар республикатаабы «Түһүл фестиваль-дьаарбанка бэйэтин үлэтин саҕалыыр. Итиннэ улуустартан эстетическай уонна прикладной хайысханан дьыбарктанар оҕо коллективтара ыгыры-лынылар. Ити күн оҕолор айымньылар көрдөрүүгэ туруорулуохтара, оскуола учаастактарын быыстапка-дьаарбанка-лара, авиацияга моделлаһынгга күрэх-тэһилэр ытыллыахтара. Атырдых ыйын 31 күнүгэр кыайылаахтара на́бараадалаһынын уонна гала-концерт-на фестиваль түмүктэннэ.

Балаан ыйын 1 күнүгэр, бенидиэн-ныккэ, республика бары оскуолаларыгар Билии күнүн бырааһынньыгын бэллэтиэх-тэрэ. Дьокуускайга «Туймаада» стадион-га оонньуулар, бырааһынньыктаабы кон-церттар, аттракционнар куорат олохтоох-торун күттүллэр.

МАМОННАРЫ ЧӨЛҮГЭР ТҮҺЭРЭЛЛЭР

Миядзакэ куораттан (Кюсю арыыт-тан) Япония экспедицията Саха Респуб-ликаыгар мамоннары чөлүгөр түһэрнэгэ норуоттар икки ардыларынаабы научнай барылы олоххо киллэрингэ нэдиэлэ үс-татыгар үлэлибэ.

Атырдых ыйын 16 күнүгэр «Фиэлд» фирма, президентэ тойон Кобаяси баһы-лыктаах 14 киһилээх бөлөх Дуванга уонна Антохин Ярыгар — мамоннар кө-мүлүбүт сирдэригэр Халыма өрүскэ көттө. Делегация састаабыгар — биоло-гическай наука 4 доктор, олоор ортоло-ругар Кагосима куорат университетин профессор, тойон Гото — идея автору, Англияттан, Япония телекомпаниятыт-тан, Фудзи ТВ-тан журналистар бааллар.

Экспедиция итиннэ фирма президентэ Кадзутоси Кобаяси уонна СР Прави-тельствотун Председатели солбуйааччы Эгор Борисов б. дь. бэс ыйыгар илии баттаабыт «Мамоны чөлүгөр түһэрнэ» норуоттар икки ардыларынаабы бары-ларын олоххо киллэрин сүрүн принцип-тэрин туһунан меморандумга илии ба-ттаабыттар. Хас биридии өрүт сүктэрил-лит бары эбэнэтэлистибэлэри далбага суох толорого сөбүлэспитэ. Докумун быһымтынан экспедицияны уонна науч-най чинчийилэри делегациялар бары-ларын уонна үлэ бары көрүгүнэри Япо-ния өрүтэ үбүлүүр. Оттон Саха сирин өрүтүн туһунан этэр буоллаха, өрүт көнүлүүр, хонтуруоллуур уонна көрдүүр үлэлэри ытыгыны хааччыйар оруолаах.

Экспедиция үлэтигэр СР НА мамонт музейи, СР Айылда харыстабылыгар министрвотун, РНА СС ССКН Био-логия институтун үлэһиттэрэ кытталлар.

1997 СЫЛ—М. К. АММОСОВ СЫЛА ОРТО АЗИЯБА

Билинлээх государственная деятель, бөдөр революционер, марксизм-ленинизм ахсаабат төлөнөөх пропагандаһа Максим Кирович Аммосов аата-суола, чабылхай олово төрөөбүт-үөскээбит дойдутугар эрэ буолбакка, бүтүн Сибиригэ, Орто Азияга киэҥник биллэр.

1932 сыллаахтан биес сылы быһа Казахстанга обком бастакы секретарынан талыллан үлэлэбит. Ити быһаһын тухары бэйэтин дьобуруун, айымнылаах салайар идэтин көрдөрбүтүн туһунан Караганда куорат ытык кырдыбаастара уостарыттан түһэрбэттэр. Ол курдук кырдыбас партийнай үлэһит Н. В. Абдрахманов: «Кини көрүнүөн ыраас хааннаах казах этэ. 1934 сүл сааһыгар Кини Комитеттан С. М. Киров биһиэхэ кэлэ сылдыбыта. Иккин уобалас бары мунуктары кэрээтэ кэрийэн үлэһиттэри кытта көрсүһөн, очотообу балаһыаньыны кэпсээн аһаллара. Бу кэмгэ кинилэр ыкса добордоспуттара. Мин санаабар, кинилэр олох биригэ төрөөбүт бырааттымылар курдук этилэр. Иккин тыл этэллэрэ, тутталлара-хапталлара олох биригэ», — диир ахтан аһарбыта.

1932 сүл олунуу ыйыттан Арбаа Казахстан обкомун секретарынан үлэһити сылдыһа партия 17 сьезингэр Арбаа Казахстан экономикатын өрө көтөбөр туһунан наадалаах болпуруоска улахан этинини оҕорбут. Оттон 1934 сыллаахтан Караганда обкомун секретарынан ананан баран бары күүһүн күдэгин үс сылы быһа чох промышленноһын, хара металлургия уонна тыа хаһаайысты-

батын сайдыыларыгар анаабыта.

1936 сүл муус устарга Киргизияга М. К. Аммосов партийнай үлэни сөргүтэр сорукутаах ытыктылыгыта уонна партия Киргизиятаагы обкомун бастакы секретарынан талыллар. М. К. Аммосов ити үлэһит кэмгэр «Киргизия партийнай тэрилтэтин историята» диир икки томнаах кинигини суруйбута. Хомойуох иһин, ити кинигэ биригэ да экземпляр ордон хаалбата.

Киргизия автономнай республикаттан союзнай республика оҕорулутугар М. К. Аммосов Киргизия Компартиятын Кини Комитетин бастакы секретарынан талыллыбыта.

Максим Кирович Киргизия норуотун интернациональнай тыынга итингэ уонна марксизм-ленинизм идеялары олоххо киллэриингэ далааһыннаах агитационнай үлэни ыыппыта. Кини национальнай кадрдары киэҥник түмэ тарпыта. Сарын сарынтан өйөөһүн мангайгы киргиз государственной деятельтэри Уразбеков, Исаев, Джиенбаевы, Алиевы уо. д. а. кытта биригэ үлэлэбит.

Киргизияга үлэлэбит кэмгэр туох баар кыһамныһын, сыратын уурбутун дьон билингэ диэри үчүгэйдик ахталлар. Ол курдук «Советтик Кыргызстан» хаһыат редактор Н. Жаналиев: «Мин Максим Кирович кытары биригэ чүгас үлэлэһэ сылдыбытым. Кини өрүүтүн байыаннай тириэппи куурканы кэтэрэ, куруутун ыраас, чэбдик, акуратнай буолара. Хаста да тыага тахсан бултабыппыт. Ол тухары кини сыһына ытарын тө-

рүт көрбөтүбүм. Саха сириттэн сылдыһарын бэйэтин көпсөөһүнүн истэн олус соһуйбуттаахпын. Ити кинигэ мин кинини киргизинэн аара сылдыбытым. Сагарара, кэпсэтэрэ, күлэрэ олох айылбаттан биэриллэх курдук искирбэх этэ. Хайыһары, тенниһи, бадминтоһу олус сөбүлүүрө. «Ат» диир кыргыһыны уруһуйдаабытын көрөн турардаахпын. Ол Саха атын уруһуйдаабыт быһыылааба. Кини бэйэтин төрөөбүт тылын кытта нуучча, английскай, немец, казах, киргиз тыллары үчүгэйдик билэр этэ. Омук дьонун кытта кэпсэтэн сөхтөрөрө. Олус амарах, олус истин сыһыаннаах чүгас табаарыс этэ», — диир кэпсир.

Итини сэргэ академик, «Киргизистан» нууччалык «Нууччалыктан киргизтиги» тылдыттар автордара, Государственной бириэмийэ лауреата К. К. Юдахин, М. К. Аммосов трибунага биридэ тыл этэ турарын аһара абылатан истибитин ахтар. Итинник көпсөөһүннү бэрт элбэх киниһитэн истиннэхэ сөп.

Быйыл Якутскайдаагы телевидение Орто Азияга Максим Кирович Аммосов сылдыбыт, үлэлэбит сирдэринэн документальнай киниэхэ устан күүх экранынан биэрбитин долгуйа көрбүппүт. Караганда куорат биригэ уулусатыгар М. К. Аммосов аата ааттаммытын истэн үөрдүбүт.

Максим Кирович сабаган олус сүйүт киргиз уонна саха норуоттарын добордоһуулары билигин өссө ордук бөдөргөөн, чэчирээни иһэрэ кинини эрэ барытын үөрдэр.

Уйбаан Ороһуһуһуһуһу, Уһһһһһһһһһһһһһһһ

СЫНЬҨАН УОННА... БИЛИГИН ҮРДЭТИН

Билигин рынок усулуобуйатыгар тыа сиригэр олоһор, үлэһит араас идэлээх үлэһит дьонноргу дьонун кытта көрсүһэр, опыт, санаа атастатар, билигин үрдэтиһэр кыаллыбат. Дьоккуускайга тыа хаһаайыстыбатын министрствотун иһинэн бэрт өрдөөбүтэ тэриллибит үөрэтэр курсовой комбинат элбэх техникескай кадрдары бэлэмнээтэ.

Кэлин бириэмэһэ олох сайдыытын кытта тэһигэр хааман, уунан сылдыһар кыра кыамталаах суднолары салайар дьоннору аттестацияларын хаттаан регистрациялаһын, крановщиктары, стропальщиктары, токардары бэлэмнээбитэ. Газ, электричество көмөтүнэн сварщиктары, компьютерга үлэһит ЭВМ оператордарын, машинаба бэчээттээр техник-секретардары, кыра уонна орто кыамталаах котельнайдар көчөгөрдөрүн бэлэмнэр. Тыа хаһаайыстыбатын министр бирикээһинин бааһынай (фермерскай) хаһаайыстыба салайааччыларын, бухгалтерскай үлэһиттэрин бэлэмнээһин, билиһин үрдэтин эмиэ бу комбинатка сүктэрилиннэ.

Урукку курдук тыалартан ыһыран, дьинэн-уотунан, хонор сиринэн хааччылан үөрэтингэ тыа үлэһит, күндүл былдыһыгар сылдыһар дьонноро иккиһэ нэдиэллэбэ үөрэнэ кирибэттэр. Кэлин бары ороскуота олус улаатта. Үөрэнни чэпчэтиллээх

ол эрээри куорат сиргэ аһылык сыаната ыарахана, тыа сиригэр харчы дьонно суоҕа улаханлык атахтыыр. Дьэ ол иһин, миэстэтигэр тийһин (выездной) үөрэтин ньыматын туттан, маастардыга эбии олохтоох специалыстарты хабан үөрэтингэ боруобаланан көрдүбүт. Бюджетка хаайтаран олорор тэриһтэбэ уматык, өрүү туораһын, командировочнай, гаражка, гостиницага хонуу ороскуоттара кыйан сабылыбат. Онон сырыны аһыятаары үлэлэһэн, дьону бөлөхтөөн группа тэрийһин, трактористары миэстэтигэр бэлэмнээтибит. Кочөгөрдөрү, сылгыһыттары, бааһынай хаһаайыстыба баһылыктарын билиһин үрдэтин ыгытабыт. Ити иһин үөрэтин төлөбүрдээх оҕоруохха дьон салалта өттүттэн модуһуйаллар. Биһини, дьону кытта үлэлэһэ сылдыһар дьон биһирээһин, ити кыаллыбат. Арай анал көңүл дастабырыанна ылар көчөгөрдөргө туһаннаах үлүүс олох дьаһах коммунальнай хаһаайыстыбалара көчөгөрдөргө эппитинэстэрин үрдэтин, ирдэбит олорор наадатыгар биһиги комбинатпыт сэтүгүгү кэдди бэлэмнээһин суотугар харчы түһэриһтэрин сөп, трактористары бэлэмнээтэххэ эмиэ. Онон үөрэтин биэдэмэһэ, бортокуол толорулуохтаах. Ити биригэ. Иккиһинэн, бары суолуһуну хайан, дьону кытта кэпсэтэн-сүбэлэһэн, профсоюз

республикатаагы сөбөтүн (Герасимов П. М.) кытта сүбэлэһэн, «Алаас» профилакторийга биллэрэн баран, тыа сириттэн биридии биригэ идэлээхтэринэн анал биригэмэ болдоон, Дьоккуускайга «Алаас» профилакторийга сынньата ыһыран, ол кэми туһунан үөрэттэххэ дьон сүбэлэстибит. Очтобо үөрэтиһэр кини суолга-айанга уонна путеҕага чэпчэтиһэр туһунан, таарычы сынньанан, эмтэни-чэбдиһирэн, билиһин үрдэтин сөп. Ити түбэлтэбэ анал расписанис оҕорон, үөрэтин, биригэ идэлээхтэр билиһинлэрин, опытарын, билиһинлэри атастаталарын тэриһнээх сөп.

Ону таһынан үрдүк салайар үлэһиттэри, специалисттары суут-сокуон үлэһиттэрин кытта көрсүһүннэриһхэ сөп.

Итинник сыаллаах бастакы бааһынай хаһаайыстыба салайааччыларын бөлөһүн «Алаас» профилакторийга алтынньыга улүүстараагы профсоюз көһүө кириһлэрэ ыһырабыт.

Ити таһынаннааһына араас идэлээхтэргэ болдоһон, сынньалыгы кытта билиһин үрдэтин кэдди үөстэх оҕорон, үлүүс чычырбас кэмгэр балаһыаньаттан таһыахпытан сөп.

Егор МЕСТНИКОВ, комбинат производственной үөрэттиһингэ маастара.

генеральной консула тойон Че Йон Сам, үөрэх кинин директора тойон Сок Юн Гюн, ону тэһэ Хабаровскай кыраайдаагы үөрэх комитетин бэрэстэбиһитлэрэ тыл этилэр.

Корея Республикаты уонна Дальний Восток икки ардыларыгар культурнай сибээстэр инникитин бөбөрүүллэригэр үөрэх государственной кинин арийгы суолталанаһар тыл этээччилэр эрэллэрин биллэрдилэр.

Хабаровскай куоракка Саха Республикатын Правительствотын бастайаннай бэрэстэбиһитин солбуһааччы Афанасий Петров бэлэтээһингэ кытына.

КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАТЫН ҮӨРЭТИН КИИНЭ ХАБАРОВСКАЙГА АҨЫЛЫННА

ХАБАРОВСКАЙ. Үөрэх кыраайдаагы комитетин сөбүлээһинигэр Корея Республикатын үөрэтин государственной киинэ аһылытын бэлэтээһин сотору таарыта буолла.

КГТ дойдугарын сиригэр-уотугар бу бэһис Корея үөрэтин киинэ уонна Россияга Сахалин уонна Владивосток киниттэн үһүс.

Бэлэтээһин сиригэр-туомугар Владивостокка Корея үөрэтин Республикатын

УЛУУСКА ҮӨРЭХТЭЭНИН 125 СЫЛА ОЛОХ, ҮЛЭ ТУҨА ДИЭН

Нам оскуолатын директорунан 1977—83 сс. — 6 сүл устата үлэлэбитим. 1977 сүл муус устарга партия оройуоннаагы комитеттыгар ыһыран ылан, Нам орто оскуолаттыгар директорунан кэлэбин диир быһаардыбыт диибиттэрэ. От ыйын 1 күнүттэн үлэбэр таһыбытым.

Оскуола материальной-техникескай базатын салгы бөбөрүтүүтэ сыал-соруку туруорунан үлэлэбитим.

Ол курдук үлэһит кэмгэр итин аһылыкка аналаах 250 миэстэлээх остолобуой (билигин да аналын толоро турар), котельнайга аналаах дьин, оттуур сирбитигэр — Орто Арыыга сынньалан лааһарын дьинин, остолобуойун туттарбытым, оскуола интэр системата бастакыны оҕоруллубута, республикага бастакынан ичигэс тир тутулулубута, спортивной площадка сагалы оҕоруллубута, автодром тутулулубута, автоделааһа анаан икки ГАЗ-53 массынаны сүүрэн көтөн будуммуһут.

Материальной-техникескай базаны бөбөрүтүүнү сэргэ интэр-үөрэтэр үлэбэ ураты болботто ууруллубута.

Дьин саганы таба көрөн, диригиһик өйдөөн, көдүүстээхтик туһунан, олоххо киллэрэн, интэр-үөрэтэр үлэни тупсары уонна көскүллээхтик сайыннары—сыалым-соругум этэ. Сага ирдэбилгэ эпиптиһир, кэрэ, үчүгэй оформленилаах, техникескай средствоһунан, көрдөрөн үөрэтэр пособиһанан, араас дидактическай матырыяалын толору хааччылыһыт баай библиотекалаах кабинеттары тэриһингэ тутумнаахтык күүскэ үлэлэбиһитим. Оннук кабинеттар тэриллибиттэрэ. Кабинеттар сөбүлэһсээһиннэр айдорун-сагаларын ууран, сыраларын-сылбаларын биригэ туран үлэлээбиттэрин түмүгэр бастыңтан бастын кабинеттарынан нуучча тыла (Колесова О. Н.), нуучча литературата (Алексеева Л. П.), саха тыла, литературата (Ядрихинская А. Г.), омук тыла (Адамова Л. П., Слепцова Р. П.), биология (Федорова В. М.), химия

Кривошапкина Г. А., физика (Степанов А. А.) математика (Ушнищай П. А.), черчение кабинета уонна үлэ урогуун үөрэтэр мастарыскай (Игнатев И. П., Викторов Л. Л.), байыаннай дьыала (Марков Н. Ф.) география, история (Колесова Е. П., Сивцев Ю. С.), начальнай кылаастар кабинеттара (Шестакова А. А., Попова Н. С., Сабарайкина Р. М., Кириллина Т. И.) буолбуттара.

Сөбүлэһсээһин салалталарын бу кабинеттарга хас бириднн учуутал сыраланан туран үлэлэбит, дьонун кылаатын киллэриһитэ. Кини үөрүөх бары ис дууһаларыттан кыһалан, олус табыллан, таһыылаахтык, ордук-хоһу саһалыта суох эйэ-дэмнээх куоталаһын быһыытыгар-майгытыгар үлэлэбиттэрэ. Бу ааттаммытар оройуонга, республикага бастын үлэлээх кабинеттар ахсааннарыгар кирибиттэрэ. Районнай, республиканской семинардар, курстар тыһини быспаҕа ытыллаллара. Ол ааһы теоритическай, методическай өтүүнүн үрдүк таһымнаах уруктары оскуола бастын учууталлара Бубякина В. Г., Колесова О. Н., Захарова А. И., Хоюганов Н. Р., Алексеева Л. П., Петрова М. А., Корякина Е. П., Адамова Л. П., Павлова Л. С., Ядрихинская А. Г., Сивцева В. А., Рыкунова Е. И., Федорова В. М., Мурунов Е. Д., Кривошапкина Г. А., Далбаева А. А., Игнатев И. П. о. д. а. биэрэллэрэ, улахан биһирээбили ыллаллара. Кырдьыга даһаны үөрэтин саңаттан сага ньымаларын боруобалаһын, олоххо киллэри биһиги оскуолабытыттан сабаланаһар, тарбанаһар.

Оскуолага техникескай үөрэхтэһин оннун булбута. «С» категорияны биэрэр быраабы ыһыта. Автодело бэртээхэй

кабинета тэриллибитэ. Үөрэхтэһин бу көрүүнү оскуолага бэриһиллээхтик, дьаһыһан туран үлэлэһэн Марков Н. Ф., Хачиров В. И., Решетников Л. Л. олоххо киллэрбиттэрэ.

Спортивной үлэни Саха АССР оскуолаларын үтүөлээх учуутала Кириллин С. Г., Саха АССР спордун маастара Ли-фу С. И. салалталарын эдэр эрчимнээх учууталлар П. П. Оконешиков, Степан уонна Алексей Степанович Кириллиннэр тэрээһиннээхтик ыталлара. Араас көрүнгөх спортивной секцияларга үөрэнээччилэр дьарыктаналлара, үчүгэй ситиһини көрдөрөөлөрө.

Начальной кылаастарга Шестакова А. А., Кириллина Т. И., Попова Н. С., Сабарайкина Р. М., Бараханова М. С., Крылова З. П. о. д. а. курдук үлэбэ-хамнаһа үтүө суобастаахтык сыһыаннаһар, айымнылаахтык үлэһит учууталлар үлэлэбиттэрэ, кабинетнай системаны толору олоххо киллэрбиттэрэ. Кинилэргэ ураты көмөнү уһатылыһыт группа, нитэччилэр Матвеева А. И., Оконешикова Т. М., Бараханова М. С., Трунина А. Е. о. д. а. онороллоро, тэһигэр үлэлэһлэрэ.

Нам орто оскуолатыгар үлэлэбит сыларбар национальнай оскуолалар институттарын филиалын научнай содрудиһтарын кытта оскуола нуучча, саха тылларыгар учууталлара уонна начальнай кылаастар учууталлара научнай үлэ үөрүүһүттигэр, методическай үлэ научнай төрүккэ олобурутуһугар сыһан, таһаарылаахтык үлэлээһиннэрэ оскуола биригэ туттаах дьонун үлэһитин буолубута.

Ол курдук Саха тылын үөрэтэр учебник, хас да методическай пособиһалар автордара Ядрихинская А. Г., нуучча тылын үөрэттигэ методическай пособиһалар автордара Колесова О. Н., Попова А. С., Кириллина С. В. о. д. а. бу кэмтэн сабалаан, күүскэ айымнылаахтык үлэлэбиттэрин түмүгэр учебниктар, методическай пособиһалар автордарынан буолла үүммүттэрэ. Кинилэр учебниктарынан, методическай пособиһаларынан республика учууталлара үөрэтэллэр, туһаналлар. Опыттаах кылаас салайааччыларын

сэргэ эдэр учууталлар — кылаас салайааччылары Адамова Л. П., Павлова Л. С., Алексеева Л. П., Олесова С. Л., Иванова В. П., Попова А. С., Старостина Я. Е., Колмогорова Е. Е. билиһиннэр-көрүүһүн биэрэн туран, сыраланан үлэһитлэрэ. Адамова Л. П. оройон Сөбүтин депутатын быһымынан эппиттээх общественной үлэни толороһу.

Бу оскуолага өр сыларга таһаарылаахтык үлэлэһэн, күүстэрин-уохтары, билиһиннэр-көрүүһүн биэрбит педагогическай үлэ маастардара, ветеран-учууталлар Данилов М. М., Колесова Е. П., Винокурова Е. Д., Захарова А. И., Бараханова М. С., Крылова З. П., Трунина А. Е., Попова Н. Е., Дураева А. Г., Кириллин С. Г., Максимов М. П., Хоюганов Н. Р., Мурунов Е. Д. курдук үтүөкөһүннээх учууталлары кытта биригэ алтыһан, кинилэр байыныттарыгар үөрэнэн үлэлэбиһиптэн үөрэһин.

* * *

Пионерскай, комсомольскай үлэлэргэ үөрэнээччилэр олус актыыбынайдык кыталлара. Үөрэнээччилэр комсомольскай тэриһиллэрин секретардарыттан ордук инициативалаахтык, тэрээһиннээхтик оскуола туйгуун үөрэнээччигэ Ли-фу Ваня секретардаабыт кэмн, бастакы дискотеканы очотооһу үөрэнээччилэр өрүү йдүүр буолуохтаахтар. Үлэбэ-хамнаһа актыыбынай позициялаах, эрчимнээх пионер баһаайы К. Я. Сивцева ыһтар пионерскай сбордары очотооһу пионердар умнубуттара буолуо дии санаабыһан. Уус-уран самодельнеска районнай күрэһтэһинилэргэ педколлектив уонна үөрэнээччилэр коллективтара мэдди биригэстэх миэстэни ыллалара.

Оскуола педагогическай коллективин профессиональнай, интеллектуальнай таһымын көрдөрөр үлэни медалынан бүтэриһтэрин сөптөөх оҕолору кытта системалаах үлэ буолар. 16 сүл устата оскуоланы биригэ да оҕо медалынан бүтэрибэтэх. Итинни уһун тохтобул кэһиттэн 1980 сыллаахха Ильин Альберт оскуоланы кыһыл көмүс медалынан бүтэрибэтэ. Итинтэн кэлин салгыы сыларга

КҮННЭТЭ КӨРӨР ДЬОММУТ

Лаптевтар

1991 сылга Салбанга Дьокуускай куораттан Лаптевтар дьин интернациональнай дьин кэргэн көһөн тахсыбытара, дьин кэргэн баһылыга Николай Дмитриевич Лаптев суоппар идэлээх. 1992 сылга Салбанга бастакынан «Елань» дьин бааһынай хаһаайыстыба буолбуттара, салайааччынан Елизавета Степановна үлэлии-хамсыы сылдьар. Уолларын, кутуөттэрин кытта арыях да буоллар элбэх тутууну арыях сүл устатыгар быттылар, ол курдук дьин, икки гараж, икки хотон, үс телпика, бааньык туттан, үлэбэ кил-лэрдилэр уонна ити тутууларыгар бизс чилиннээх, сүөһү, сибиинньэ иититинэн, обуруот аһын олордунан дьарьктаналлар, куоракка стoлярнай сыахтаахтар. 1997 сыл сайын обуруоттарын үүнэриитин өссө кэгэстэһэлэр, биһр га хаппыста, 40 суотайга хортуппуй, 350 устуужа помидор олордолор, ону таһынан дуук, укроп, сүбүөкүл, моркуоп, огурсуу үүнэрдилэр.

Бэс айын орто туттан нэһилииньбэ оргурсуу, помидор, луук, укроп, моркуоп этыылаан олохтоохтор абыраннылар. Сибиэки арааһын олордолор, дьин таһыгар хаамар эрэ сир баар. Хаппыстыаах бийыл 30 тоннаны атыылыыр былааннаахтар, үүнүүтэ үчүтэй. Дьокуускайтан сайын айын

кыыстарга Светлана Николаевна тахсан, дьонугар обуруот олордуга көмөлөһөр, саамай тутууа кийилэрэ обуруоту үүннэрингэ киһи.

Дьокуускайга стoлярнай сыахтаа түннүк холуодатын, арааматын уоллара Степан Николаевич кутуөтүнэн үлэлиилэр. 1996 сылга элбэх сибиинньэни иитэн, государствoба эт туттарбытара. Итиччэ элбэх үлэ сүрдээх үлэһит дьон буолан толордолор, элбэс майгыларынан нэһилииньбэ убаастабылынан туһаналлар, араас ырахан көмнөргө Лаптева Е. С. бастакынан дьонгосэргэбэ көмөлөһөөччү, тирэх буолааччы. Елизавета Степановна, Николай Дмитриевич Лаптевтар Салбанга иккиэн пенсияга табыстылар, уоллаах кыыстарга Степан, Светлана Дьокуускай куорат олохтоохторо, иккиэн ылар, ололоохтор.

«Елань» бааһынай хаһаайыстыба, салайааччы Лаптева Е.С. үлэбэ-хамнааа күестүү оргуйар, техниканы да толору хаачылыылаахтар. Улууспутугар биһр бастыҥ үлэлээх бааһынай хаһаайыстыба дьин сыаналыбын. Иккиэн ыччаттарга үтүө холбуру көрдөрөр пенсионердар. Бу үлэлэргэ барытыгар нэһилиэч ыччаттарын, дык-талларын хамнас төлөөн үлэлэтэлэр. Иниикитин да-батын Лаптевтарга түбүктээх үлэлэригэр ситиниин, дьoлу бабарыбыт.

Феврония УШНИЦКАЯ, кырдыбаастар сэбиэттэрин председателэ.

ЭБЭНКИЛЭР СУОС-СОБОТОХ ХАҬЫАТТАРЫН ТАҬААРЫГА ХАРЧЫ СУОХ

Алта удууска тарбанар, 1991 сылга Өлөөн улуунун даһалтатынан тэрриллибит эбэнкилэр «Эвэди илкэн» («Эбэнкилэр суолдубуттара») баар-дуох соботоох хаһааттарын биһр да нүөмэрэ бийыл күн сирин көрбөтө.

Ити кэмгэ, үбүлээһин бастайааннай источнига суо-

бун үрдүнэн, хаһаат 50 нүөмэрэ бэчээттэниэ, дьин кэспир редактор Михаил Семенов. — Ааспыт сыла СР Государственной муһынаага (Ил Түмэн) госбюджетка «Полярная звезда» сурунаалы, «Кыым» хаһааты кытта тэнгэ «Эвэди илкэн» хаһааты государство үбүлээһинигэр киллэрбитэ. Ол эрэн, хомойуох иһин, эбэнкилэр эрэ хаһааттара үбүлэммэт.

Быйыл Амаба бурдугу ыһыы 325 сыла туолуутун кийиник бэлэтээтилэр. Урут булдунан, сүөһү-сылгы иититинэн итиллэн олорубт саха омуга онтон ылата сыһа бурдук ыһытыгар сыстан, ууһаан-тэниэн барыыта биллэрдик үүммүтэ мэддьэбэ суох. Революция иннинэ Нам улуунун далаа аба кэриэтэ бэйэлэрэ бурдук ыһылаах, онно сөптөөх бурдугу хараар, астыыр тутуулаах, тэбэриннээх этилэр. Бурдук аһылык ыал сүрүн, бастыҥ аһылыга буолбута. Дьэлбэ даһаны бурдугу ара баһылыгынан ааттыахтара дуо? Бурдук хаһан бабарар кийилэрэ Ара баһылыгынан буола туруо. Киһи биһр аһылыкка суох буоллаһына санатыа, кийил аһылыктан сүүрдүө-көлүтүө, онтон уһаастаһына устунан аччыктатыа. Дьэ, ол иһин биһиригэ бэйэ бурдуктаах буолуугар болдомтону уура сатыыбыт уонна итин үһүк сиргэ олодор саха норуотун дьылбатын быһаарар стратегическай боппуруһунан ааһабыт.

Кэиник кэмгэ биһиэхэ, Намга эрэ буолбакка, бүтүн республика үрдүнэн, бурдук ыһытыгар олох суолта ууруллубат буолта. Тыһынчанан гектар баһына быраһылына, бурдук хаһаайыстыбатын төрүктэтэн да кэмчиз баһааттаһына тобулуна. Дьэ, бу саһана олунуу 27 күнүгэр «Энгиэли» хаһаакка инженер-механик Н. Г. Соломонов «Нам улуунугар бурдугу хомуйуу технологията» дьин сэргээриини эрэйэр улахан матырыйаалы бэчээттэтин, бурдукка сүгүрүйэччилэр биһигин да «Ара баһылыгы» сыаналааччылар баар эбиттер дьин санатта. Мин биһр идэлээхтир, бэйэ бурдугун араһааччылар Н. Соломонов ыстатыйатын тула кэспэтихтэрэ дьин кэспэтичти түһэн баран, ити туһунан бэйэм санааларым эттэхпинэ табылыһыны.

Ыстатыйа автор бурдугу хомуйуу араас ньымаларын туһунан кылгастык ахтар уонна сана технологияны туһанырга варианнары аһаар. Манна суруллубуту аналитика барбакка, үчүтэй

ОЙ ДУОРААНА Бурдук—сүрүн аһылык

ИНЖЕНЕР-МЕХАНИК Н. Г. СОЛОМОНОВ ЫСТАТЫАТЫН ДЬУУЛЛЭНИИ

эрэ өттүн көрөн сыаналыыр буоллаха, Соломонов Н.Г. хомуур үлэтин сага технологиятын туттуоһа дьин түмүккэ кэлэр. Ити сөптөөх. Дьингэ ити биһиригэ өбүгэ-лэрбит бурдугу аһаһыныга туттар ньымалара, ол механизацияламмыта. Быһар, ону аһан Ара дойдуну сэриттин да кэиниттэн комбайн дэлэйиэн иннинэ, бурдугу хомуйуу сирэпэнэн, самоски-дустан быһаллар кэмгэргэ сүстүлуоннаан, биһр сиргэ кэбизин баран, кэлин уу тоһмугуу кэинэ мууска катогунан эбэтэр молотилкаан астарар буолаллара.

Бурдугу хомуйуу суурдугуток комбайнынан ыһпакка тоҕо араас ньымалары тобула сатыыларый? Манна сүрүн төрүөтүчүт сиэмэ сүтүгүн кыччата уонна кичи хаачыстыбатын үрдэтэ саһаһытан буолар. Научий чинчийилэр көрдэуүлэриин хомуур кэмгэргэ сиэмэ сүтүгүгэр 80-тан таһа биричинэ баар эбит, онтон 50-тан тахсата хомуур үлэтигэр туттуулар массыналаар конструкциялар ситэртэ суохтарыттан тахсаллар дьин түмүгү огороллор. Онтон атын биричинэлэр күндүл усулбууйатыттан, үү-нэһи биологиятыттан уонна хомуур үлэтин кэиниттэн тутулукаахтар.

Биһиригэ усулбууйабытыгар бурдугу хомуйуу сага технологиятын олохтоһунаа Краснодарскай кыраайдаары Кубань куорат тыа хаһаайыстыбатын механизациялыыр институтун ученайдаары бөлөбө (профессор Канарев Ф. М.) огорбут варианнара ордук табыгастаахтар. Бу саһа ньыма 1984—85 сылларга табыллан үлэлэбитин туһунан оччолорго Союз үрдүнэн кийи сэргээриин ылдыта. Ону үөртээн, биһиригэ усулбууйабытыгар туттуоһа сөп

дую дьин санааттан «Хатын Арыс» совхоз кылаабынай инженерэ Винокуров З. И., биллиилээх рационализатордар Сицев Н. Н., Христоворо К. Г. уонна миһ буолламмат 1986 сыллааха Краснодарскай кыраай Канескай оройунун Калинин аатынан колхозка олохтоммут экспериментальнай комплексы көрө бара сылдыһыбыт. Бурдугу хомуйууга тобоҕо суох технологиянан ааттаммыт луун үлэ-һиттэрин быһаарыларын иһэн уонна бэйэбит илэ харыхтынан көрөн баран биһиригэ итиник принциптэн лууну тэриһи, үлэ-лээһиттэн сөп эбит дьин сүбэлэһэн, төннөн иһэн, Союз ГосАгропромуун бастакы солбуйар председателигэр ССРС министрэгэр Сиценко Е. И. (манна таарыйа эттэххэ, киһи Тимирязев аатынан тыа хаһаайыстыбатын академиятыгар үлэлиир эрдэбинэ, миһ дипломнай үлэм салайааччыта этэ) онно туттулар техникаларынан көмөлөһөрүгөр көрдөһүү-салайааччылаа кэлбилит.

Кылгастык тобоҕо суох технология луунун туһунан быһаардаха маньык: бурдук быһытын анал МПУ-150 дьин маркалаах профессор Канаревтаах оноруот полевоий массынналарынан синги, кыра ардары да аахсыбакка быстараллар эбэтэр эрдэ охсуллубут субууттан хомуйаллар. Массына кэинигэр соһон иһэр бүтэй прицепкэ (2 ПТС-4) быһыллыбыт массынааны — сиэмэлэри, кырбаммыт сололары, мэкиһэлэри барытын кутан иһэр. Бу массына нөнгүө маасса аһыытыгар сиэмэ 70—80 %-га дылы астанан, прицепкэ биһрэгэ кутулар. Иккилин прицептэ-лэргэлэри соһор «Беларусь» трактордар бурдук биологическай линиятын бункерыгар эбэтэр маасса 35% тан үөһө синктээх буоллаһына, мунһар (накопительнай) площадка сарайыгар сүөкүүр. Площадка стационарнай вентилиационнай установкада, онно куурдулуон сөп, биһр резервуар оруолун толорон, линия тохтоло суох үлэтин хаачыһыан сөп. Онтон транспортердаах дозатор маассаны битердэр нөнгүө технологическай линия сепаратордыыр — синдэлиир өттүгэр үтэн илдьэр. Манна куоластан араһыбыт (астаммыт) сиэмэ уонна мэкиһи туһунан араарыллан, анал транспортердарга түһэллэр, онтон 12—14 см дылы уһуннаах кырбаммыт солома линия үһугар турар комбайнга «ситэр аста-тыга» аһар. Онтон солома анал пневмотранспортерунан үрдэриллэн, кэбизиллэр сиргэ бырахталлар.

Маньык технологияны бурдук аһаһыныгар туттар түбүктээ тугу ситиһиэххэ сөбүй?

1. Хомуур кэмгэргэ сиэмэ сүтүгүн 10—15 төгүл кыччатыаха сөп. Ордук синктээх кэмгэ бурдугу хомуйарга табыгастаахтар сүтэр.

2. Хомуур үлэтигэр туттулар массынналары, ордук комбайныны ити үлэ-тэн бoхолооһунтан суурдугутуу. МПУ-150 массына эбэтэр киһини солбуйан онорулар жаткалаах комбайн ис тэбэриннэре олус суурдугулар, онон алдынан, туһата суох турууну таһаарылары сэдэхсийэр.

3. Бааһынтан соломо уонна мэкиһи хомууру кытта биһрэгэ биһр маассанан тиэллэр буолан ыһылы-бат-тохуллубат, эбитин сүөһү аһылыгар кырбанан бэлэмнээр. Маһы тэнэ сыыс от сиэмэтэ баһынаа мээһэ тохтуура. Бааһына ырааһы

Бүтүттүн 4 стр. көр.

Максимов Владимир, Кривошапкина Муся, Степанов Юра, Шапошникова Надя, Жиркова Марианна... оскуоланы кыһыл көмүс медалынан бүтэрбиттэрэ.

Ураты болдомтону үөрэнээччилэр сайынгы сыһыланарын тэрийилэр уу-ллара. Ол туһунан сайын аайы 5—6-һы үлэ-сынһыналан лааһырдатын, 5—6-һы оҕо площадкаларын үлэлэтэрибит. Хамааһатта Орто Арыыга баар анал оттуур сирбитигэр оччотооһу кэм ирдэ-биллэр толору эһиттир лааһыр дьэ-тин туһунуурут. Бу лааһыр тутуугулар э-һиттээх дьонунан аһанан, учууталлар Окочешников П. П., Сицев Ю. С. үтүө суобастаахтык үлэлэтэрибит. Коллек-тивын аһанан, сэргэ туруоран, уруйдаан айхалаан, лааһырбатын аһыппыт, дуо-һуа сыһынаммыпыт. Сайын устата кол-лектив хас биһрдик чилинэн үс күн бу лааһыр үлэтигэр окко көмөлөһөр, үлэлиир түө үгэстээх этибит. Бу үлэтин ким да туора турбутун өйдөөбөтүн.

Холобуур кэриэтэ маньык сыһпарал-лары аһалабын. 1981 сыл сайынгар 5 үлэ-сынһыналан лааһыра тэрриллибит. Ити сайын оркуола үөрэнээччилэрэ 340 тон-наны оттообуттара, 40 тонна үүтү ыан, государствoба туттарбытара, 750 кг эм-тээх оту, хара уонна кыһыл хаптаһыны хомуйан, нэһилииньбэ туһаныгар туттар-бытара. 1982 сыл сайынгар 6 үлэ-сын-һыналан лааһыра, 6 оҕо площадкага үлэ-лээбитэ. Ити сайын 410 тонна от бэлэм-нэлиллибитэ, 58 тонна үүт аһанан, госу-дарствoба туттарыллыбыта. Ити таһы-нан «Хатын Арыс» совхозка 3,5 км у-сталаах бүтэй үөрэнээччилэриэнэ туту-лубута. Ити сылларга начальниктарынан Кириллин С. Г., Попов В. А., Сицев Ю. С., Окочешников П. П., Старостина Я. Е., Кириллина—Пестрякова З.С., Уш-ницкай Р. Д. дьонуннаахтык үлэлэ-би-тэрэ. Ити лааһырдары, площадкалары тэрийэн сайыны быһа тэрээһиннээхтик, интэр-тэрийэр үлэни үрдүк таһымга ту-тан үлэлэтингэ, үлэ тэрийилэн, аһылы-гынан хааччыһыга оркуола администра-цията үгүс түбүгү аахсыбакка, сыраты-сылбатын биһрэн, өйүн-санаатын ууран,

харыстаммакка үлэлиирэ. Ол үлэ үтүө түмүктэрдээбэ.

Күһүнү «Комсомольскай», «Хатын Арыс» совхозтарга обуруот аһын уонна хортуппуй хомууругар тэрээһиннээхтик үлэлиирбит. Бу үлэтигэр биһр да оҕо, биһр да учуутал, биһр да теһуэһит туо-ра турбат этэ. Биһиэхэ хортуппуй хос-тоһунугар 20 ганы биэрэллэрэ, ону аһара аһыанан, 45—63 га сиргэ тийи-х хостуурбуй, 630 тоннага тийиэ хомуйар-быт. Бу барыта балихсан үлэттэн тах-саар. Кыһын сүөһү эбин аһылыгын бэ-лэмнээһингэ өрүү кыттар буоларбыт. Холобуур, 1981—82 сс. үөрэх дыһын кы-һыныгар үөрэнээччилэр субуотунука-тарга тахсан, 78 тонна былаһа быһан, «Комсомольскай» совхозка улахан көмө-нү онорбуттара. Ити үөрэх дыһыгар айымнылаахтык үлэлиир биолог учуутал В. М. Федорова салайааччылаах 200-тэн таһа үөрэнээччин хабар оркуолаа аан маһнай лесничество тэрриллэн айыда-харыстабылыгар үлэ араас көрүнгэ ыг-тыллыбыта. Хас эмэ га тыаны ыраас-таһын үлэтигэр үлэ бөбө мытыллара.

Үөрэх бүттэ да, оркуола өрөмүөнүн ыһтарга үөрэнээччилэр биригээдлэрэ тэрриллэн, төрөһүттэр сыһарыллан, ба-рытын ыталлара үтүө үгэскэ кубулуй-бута. Күһүн бастын үлэлээх оҕолору чистийэр үлэ биһэригэр тэрийэрибит, орой-уон, совхоз салайааччылара, үлэ маяк-тара кытталларын ситиһэрбит. Оччолорго оҕону үлэбэ үөрэттини, үлэбэ тапталы итигини өрүү өрө тутарбыт саамай сөп-төөбүн олох көрдөрөр.

Профсоюзнай тэрилтэлэр линиялары-нан төрөһүттэр үлэлиир мизстэлэригэр оҕолорун Дьокуускай куорат таһыгар баар пионерскай лааһырдарга сыһына-тал-лары тэрийэрибит, онуоха көмөлөһөр-бүт. Үчүтэй үөрэнээччилэрбит, бастын общественниктарбит «Артек», «Орленок» лааһырдарга сыһыаналлара. Каникул-лар кэмэригэр социалистическай куо-талаһы түмүгүнэн бастын коллектив-тартан оҕолор сүүмүрдэнэн, дойдуну устун кийи куораттарынан туристическай пу-тевкана күлэйдээн, сыһынанан кэлэ-

лэрэ.

1977 сыллааха Нам оройуоһугар кө-нүл тустууга ССРС спордун маастара, республика уонна Дальнай Восток хас да төгүлүлээх чемпиона Алексеев Семен Федорович — баара-суоҕа 30-ка саастаах дэркээн киһи оҕоро, үлэли кэлбитэ.

Иһини мунуурудук туһанарга быһаа-рыммытын. Оркуолабар төһө да үөрэнэр кылаас тийибитин үрдүнэн тустуу оркуо-латын аһар инниттэн биһр саамай ула-хан кылааһы биһрэн, С. Ф. Алексеевга үлэлиир усулбууйаны тэрийбитим. Оҕо бөбө суруттаран, сарсыардаттан кийлээ-гэ дьэри үлэлиир тустуу оркуолатыгар хасты да сменанан үмсулданнаахтык дьарьктаналлара. Ол туһунан С. Ф. Алексеев маньык ахтар: «1977 сыллааха Намга олохсуя, оҕоро кэлбитим. Оччолорго Нам орто оркуолатыгар директо-рынан Захаров Иван Ильич үлэлиирэ. Оркуола 2—3 сменанан үлэлиирин үр-дүнэн тустуу секциятын ыһтыгар ту-һугар миэхэ биһр улахан кылааһы биһр-битэ. Дьэ итиччэ тирээбитэ, олобурун, Намга тустуу оркуола аһылдан, күн бүгүнүгэр дьэри үлэли турар. Оһон И. И. Захаровка махталынан улахан». («Сахаада» хаһыат, 1996 с.).

Ити аһылыбыт тустуу оркуолатыгар дьарьктанан, оччотооһу биһиригэ оркуола-гыт үөрэнээччилэрэ билигин Аан дойду-га, Россияга, республикага биллэр тус-тукутар Петр Юмшанов, Кирилл Павлов, Прокопий, Петр Александровтар о.д.а. итиллэн тахсыбыттара. Ити оҕолор күн үгүнүгэнгэ дьэри миһин кытта си-бээстэрин быспаттар.

Оркуолага 75 мизстэлээх интэрнат үлэлиир. Бу интернакка атын нэһилиэч-тэртэн сылдыар, спортнай уонна му-зыкальнай оркуолаларга дьарьктанар, кыаммат-тийиммэт төрөһүттэрдээх оҕолор оһон үөрэнэллэрэ. Үлэтигэр олус кыһамнылаах, опыттаах учуутал, сэбидиһсий Романова М. П. интернат үлэтин иһлээн саһалаан, тэрийэн салайан үлэлэтэрэ.

Оркуолабыт ыраас, ичигэс буоларын туһугар сыралаһан туран үлэлиллэрэ:

Олесова А., Евстафьева А. С., Ильина Ф. Г., Корякина М., Дьяконов Т. Е. о.д.а.

Оччолорго учууталлар, теһуэһиттэр оттор маастарын оркуола массынатынан тийиэн, суоппардар Марков Н. Ф., Ха-чиров В. И., Решетников Л. Л. толору хааччылаһалара, сорохторго өссө муус ылан, тийиэн биэрэллэрэ. Туһугар бу эмиз олус эһиттээхтэ, ыарахан үлэ этэ.

Биһр предмет, үлэ биһр хайыһаһын аһардаһтын өрө туһпакка, интэр-үөрэтэр үлэни биһр тэниик, эриэ-дэхситик тутан үлэлииргэ кыһаллар эһим.

Бу сылларга оркуолага үөрэммит оҕо-лортоң күн бүгүн үлүүс уонна респу-блика таһымыгар Максимов В. М., Васи-льев И. А., Румянов Н. И., Рехлясов И. А., Попов Ю. Г., Сицева В. И.; Ушницкай В. Р., Ли-фу И. С., Виноку-ров Ф. В. о.д.а. тахсылаахтык, кэскил-лээхтик үлэли сылдыллалар.

Оркуола үөрэтэр оҕотун аһаһына эл-бээбитэ, үлэлиир коллектива улааһыта. Директоры кытта биһр завуч, биһр интэр-үлэни тэрийэччи үлэлиирэ. Партийнай, профсоюзнай тэрилтэлэр былааннаахтык үлэлииллэрэ. Оркуолага интэр-үөрэтэр үлэни салайыһа миэхэ күэстээх көмөнү онорбуттара завучтар Попов В. Н., ыачковскаа Н. Г., тэрийээччилэр Уш-ницкай Р. Д., Попов В. А., партийнай тэрилтэ секретардара Птицына О. С., Попов Г. Н.

Нам орто оркуолатыгар директордаа-быт кэммэр туоһ баар кууспун-күдэхпин, (обурубун-сатабылдын, билибин көрүү-н ууран туран, дорубууйаны аахсы-бакка, олох, үлэ туһа дьээн үтүө санаа-нан салайтаран, ис сүрэхпиттэн кыһал-лан үлэлэбитим. Онтон кэсиммэппин.

Бу үлэ-лээбит оылдарым эсталаах-туо-ратыгар өйдөһөн-өйөһөн, миэхэ күөс-көмө, тирэх буолбут педколлективтин, интэр-үөрэтэр үлэбэ солбуйааччыларын, партийнай тэрилтэ секретардарын, проф-союзнай тэрилтэ председателлэрин өрүү махталлаахтык ахтабын-саныбын.

Иван Ильич ЗАХАРОВ, Нам селотун уонна улуунун Бочуоттаах гражданына.

